

ROLF KARLBOM

August Palms första agitationsresa 1881–1882

I

August Palm höll den 6 november 1881 sitt första socialistiska föredrag i Sverige på Hotell Stockholm i Malmö. Efter ytterligare ett par möten utsågs en agitationskommitté, som fick till uppgift att främja socialismens utbredning. Kommittén uppmanade Sveriges arbetare att organisera föreningar och bad om frivilliga penningbidrag till den politiska propagandan. Palm sändes omgående ut för att bereda marken för det tilltänkta, svenska arbetareförbundet.¹

Denna August Palms första agitationsresa sträckte sig från medio december 1881 till slutet av januari 1882, och den innefattade besök i Stockholm, Uppsala och Göteborg. Då den här upptages till behandling, sker det företrädesvis för att belysa ett par metodiska problem av mer generellt intresse för den tidiga svenska socialdemokratiens historia. Det ena gäller uppkomsten av den traditionsbildning, som tidigt knöts till Palms agitatoriska verksamhet under 1880-talet. Den andra berör tillförlitligheten i tidningarnas referat av socialdemokraternas muntliga förkunselse.

Palm fungerade i hög grad som sin egen historiker. Han har

---

¹ G. G. MAGNUSSON, *Socialdemokratien i Sverige*, I (1920), s. 76; J. LINDGREN, *Det socialdemokratiska arbetarepartiets uppkomst i Sverige 1881–1889* (1927), s. 80 ff.; se även nedan s. 234.

skildrat den första agitationsresan i samtida brev till sin hustru och i en korrespondens till den danska Social-Demokraten.² Han avhandlade den retrospektivt vid åtminstone tre tillfällen, i Julfacklan 1896,³ i Några minnen ur mitt lif, vilka Palm 1899 utgav för att celebrera sin 50-årsdag,⁴ och naturligtvis i de mer utförliga memoarerna, Ur en agitators lif, från 1904.⁵ De olika versionerna benämns här Palm I-V.

Om vi först ser på tiden från resans början till friluftsmötet vid LillJans den 26 december, lämnar Palm I få konkreta upplysningar. I ett brev daterat den 19 december, får vi dock veta, att arbetarna i Stockholm var mycket frihetssinnade, men att det inte var möjligt att få lokal i hela staden. Polisen hade besökt alla som hade lokaler och skrämt dem. Annandag jul skulle Palm dock hålla ett möte vid LillJans under öppen himmel. Blev det vackert väder, skulle tusentals komma.

Palm I berör ett inhiberat möte på Mosebacke söndagen den 18 december. Över 700 personer hade enligt honom mött upp men föredraget kom inte till stånd, ty värden »var blivit underköpt af Polisen». Det framgår även att han avsåg att besöka Uppsala den 23-25 december.⁶

Palm II är dagtecknad Uppsala den 25 december 1881. Han berättar för danska Social-Demokratens läsare, att agitationsresan hade börjat den 14 december och beskriver sina medpassagerare på färden till Stockholm. Av samtal med en »Sogneraadmedlem» från Västergötland erfor han, att de demokratiska idéerna var starka bland Sveriges allmoge. Man vore inte blott demokrater utan starkt republikanska, så att det behövdes

---

² August Palms första agitationsresa. En brevväxling från december 1881-januari 1882 (Tiden 1929, s. 1 ff.); Social-Demokraten 29/12 1881. Se även T. NERMAN, Med August Palm i Danmark (Tiden 1949, s. 250).

³ Julfacklan 1896, s. 5 f. Omtryckt i Ny Tid 18/12 1896.

⁴ A. PALM, Några minnen ur mitt lif (1899), s. 7-9.

⁵ Dens., Ur en agitators lif (1904), s. 39-53.

⁶ A. Palm till J. Palm 19/12 1881 (Tiden 1929, s. 2).

blott att agitera i socialdemokratisk riktning. »En Storbörger i Sind og Skind» kände igen Palm och började diskutera politik med honom.

Samma dag som Palm anlände till Stockholm, hade han fått sig anvisad lokal till möte söndagen den 18 december. Då han kom och skulle hålla detta, ville värden inte öppna lokalen. Efter folks utsago hade polisen haft ett finger med i spelet. Minst 500 à 600 personer hade samlats. Dessutom var en stor del polis tillstädes.

Palm beslöt att hålla folkmöte under öppen himmel på Lill-Jans annandag jul. Han förmodar, liksom i breven till hustrun, att tusentals skulle komma, om vädret blev bra. Han skulle den 27 december hålla föredrag i Uppsala i Hantverksföreningens lokal, som han hade hyrt. Han hade där mött en bonde, vilken hade bjudit honom hem på julafton. Alla lantbrukare, som Palm hade träffat i Uppsala, var republikaner, och han försökte göra dem till socialdemokrater.⁷

Palm III uppger, att han hade fått adress på flera frisinna medlemmar av Arbetareföreningen i Stockholm samt att han varit naiv nog att tro, att han skulle få dess lokal upplåten för sina möten. Det gick inte, då han inte ville kompromissa med innehållet i sina tal. Han erhöll då Mosebacke salong för 15 kronor, och 10 kronor erlades i förskott till ägaren, Quintus Mellgren.

Det hade varit fullproppat med folk utanför, men mötet annonserades inställt. Palm fick av Mellgren den överraskande underrättelsen att polisen hade varit där och hotat att vederbörande skulle hålla efter honom, om han upplåte lokal för sådana möten. Palm hade dock varit rask i vändningarna och utlyst mötet på LillJans. Några besök i Uppsala omnämnes överhuvud inte i Palm III.⁸

---

⁷ Social-Demokraten 29/12 1881.

⁸ Julfacklan 1896, s. 6.

Palm IV inleder skildringen med ett citat från Dagens Nyheter, där hans ankomst till Stockholm och lokalproblem skall ha noterats. Mellanhavandet med Arbetareföreningen beskrives som i Palm III. Hyran för Mosebacke salong anges också i denna version till 15 kronor men här som i sin helhet förskotterad. Det rådde, hävdar han, intet tvivel om att det var polisen, som hade skrämt Mellgren.

Palm fattade efter något funderande beslutet att hålla möte under öppen himmel. På den tiden behövde man, heter det i Palm IV, inte överståthållareämbetets nådiga tillstånd för att få hålla möten ute, »ty då hade det väl varit 'täfft' för mig». Inte heller denna version omtalar resorna till Uppsala.⁹

Palm V anknyter genomgående i formuleringarna till Palm IV men lämnar kompletterande upplysningar. Rörande mellanhandena med Arbetareföreningen säger sig Palm nu veta, att påtryckningar till hans förmån gjordes hos direktionen av skräddarmästarna Färnström och Roos m.fl. »kända som den tidens rabulister och röda demokrater».¹⁰

Redogörelsen för det inhiberade mötet på Mosebacke går denna gång ut på att det var den församlade folkmassan, som talade högt om att polisen säkert låg bakom och hade övat tryck på Mellgren. Palm V berättar, hur ett par eleganta herrar försökte anskaffa en annan lokal. De begav sig till Wallmansalen på Lilla Glasbruksgatan nedanför Mosebacketorg, men oaktat de hade velat erlægga 50 kronor i hyra, hade de ej erhållit lokalen.

Upprinnelsen till LillJansmötet tecknas på samma sätt som i Palm IV. Det sägs emellertid om gelbgjutaren Vilhelm Åhlund i en senare passus, att Palm gjorde dennes bekantskap efter mötet den 26 december. Det framgår även av ett utförligt avtryck

---

⁹ A. PALM, a.a. (1899), s. 7 f.

¹⁰ Dens., a.a. (1904), s. 39. Om G. W. Roos se bl.a. F. LINDBERG, Skrädderi och politik (SvHT 1968, s. 259 f., 275 f.).

ur Oscar Noréns tidning Nya Pressen, att Åhlund fungerade som ordförande under LillJansmötet.

Resan till Uppsala omtalas i singularis och placeras i Palm V efter den 26 december. Han fick där hyra Hantverksföreningens sal och betalade inte allenast i förskott utan skaffade sig även skriftligt intyg på att lokalen var förhyrd och betald. Mötet annonserades i Uppsalatidningarna. Lokalen uppläts ej på utsatt dag. Då bagaren Feith, som omhänderhade uthyrningen, förevisades intyget, rev han det mitt itu. Palm sprang dock på honom och kunde rycka till sig bitarna av det sönderrivna kvittot. Han erhöll beloppet för hyran jämte annonseringskostnaderna tillbaka men ingen rese- eller annan ersättning.¹¹

Redan vid en jämförelse mellan de skilda versionerna kan således flera anmärkningsvärda iakttagelser göras. Färden till Stockholm behandlas endast i Palms korrespondens till danska Social-Demokraten. Stockholms Arbetareförenings negativa inställning, som markeras i Palm III–V, är inte omnämnd i de omedelbart samtida Palm I–II. Enligt Palm II skall tvärtom lokal ha erhållits samma dag som han anlände till huvudstaden.

Polisens påstådda intervention mot mötet den 18 december återgår i Palm III på ett uttalande av Quintus Mellgren, medan den i Palm I–II och Palm IV–V antyds i mera allmänna ordalag. Även i fråga om förhyrningen på Mosebacke skiljer sig uppgifterna åt. Palm IV–V anger, att hyran betalades i förskott, medan detta enligt Palm III endast gällde en del av den överenskomna summan. Uppskattningarna av den församlade mängden går likadant något isär. Kronologien rörande besöken i Uppsala framgår korrekt endast av Palm II.¹²

En konfrontation av Palms skildringar med annat tillgängligt källmaterial belyser ytterligare hans arbetsmetod. Stockholms Arbetareförenings protokoll saknar uppgifter om att Palm skulle

---

¹¹ A. PALM, a.a. (1904), s. 40 f., 45, 47 f. Se även J. LINDGREN, a.a., s. 189 f.

¹² Uppsala-Posten 23/12, 28/12 1881; Upsala 24/12 1881.

ha begärt att få tillgång till dess lokaler, trots att föreningens direktion sammanträdde den 17 december och andra ansökningar om lokalförhyrning då avhandlades.¹³

Palm III–IV lämnar kontinuerliga referenser till tidningarnas bevakning av hans aktivitet som agitator.¹⁴ Man vågar dock inte lita på att hans redovisning är korrekt ens då den sker genom citat. Palm IV uppger, att notisen i Dagens Nyheter den 16 december löd: »Socialisten Palm har anlänt hit till staden och börjar sin offentliga verksamhet härstädes om söndag, om lämplig lokal kan fås.» Tidningen skrev i själva verket blott: »Socialisten Palm är nu ankommen till Stockholm».¹⁵ Tidningarnas värderingar av publiktillströmningen på Mosebacke den 18 december ligger avsevärt lägre än Palms egna.¹⁶

Minnesbilderna i Palm V av det dramatiska uppträdet i Uppsala den 27 december motsäges delvis av ett inlägg i Uppsala-Posten. Det var enligt detta Hantverksföreningens vice ordförande Agerberg – ej bagaren Feith – som omhänderhade hyrestransaktionen med Palm. Samma källa omtalar, att Palm skall ha fått tio kronor i ersättning för sina resekostnader.¹⁷

Förklaringen i Palm IV att LillJansmötet kunde hållas främst tack vare en lucka i lagen, verifieras inte av de officiella handlingarna. Mötet har anmälts till poliskammaren av gelbgjutare Åhlund den 19 december och synbarligen där inte föranlett någon erinran.¹⁸ Inte heller har § 13 ordningsstadgan för rikets

¹³ Stockholms Arbetareförenings och dess direktions prot. 17/12 1881, Föreningen Stockholms Forum.

¹⁴ A. PALM, a.a. (1899), s. 7, 10; dens., a.a. (1904), s. 41 ff., 44, 55. Se även K. PALM, Mäster Palms pojke (1961), s. 152 f. om tidningsexcerperingen vid tillkomsten av Palm V.

¹⁵ A. PALM, a.a. (1899), s. 7; Dagens Nyheter 16/12 1881.

¹⁶ Nya Dagligt Allehanda 19/12 1881; Nya Pressen 20/12 1881.

¹⁷ Uppsala-Posten 28/12 1881.

¹⁸ Diar. 19/12 1881, Clal, Äldre poliskammarens arkiv, SSA; Målslistor 19/12, 24/12 1881, Allbl, ibid.; Dagens Nyheter 20/12 1881.

städer av den 24 mars 1868 undergått någon sådan förändring, som Palm IV åsyftar.¹⁹

Det ter sig likaledes uppenbart, att Palm har undervärderat Åhlunds insatser. Denne nämnes överhuvud taget inte i Palm I–IV, trots att det var han som anhängiggjorde LillJansmötet i poliskammaren, annonserade därom i Stockholms Dagblad och öppnade det.²⁰ Det kan sålunda knappast vara riktigt, som påstås i Palm V, att han gjorde Åhlunds bekantskap först efter LillJansmötet.

Det framgår inte otvetydigt av de tillgängliga källorna, vem som var initiativtagare till folkmötet på LillJans. Palm tillskriver sig själv äran i samtliga sina fem versioner. De ovan redovisade beläggen för Åhlunds aktivitet jämte den omständigheten, att han kände de lokala förhållandena i Stockholm, medan Palm besökte huvudstaden för första gången,²¹ gör, att man misstänker, att förslaget snarare har utgått från Åhlund än från Palm. Palm har dock skrivit Åhlunds ansökan till Stockholms poliskammare den 19 december.²²

Göteborgs-Postens Stockholmskorrespondent, som hade varit ute på Mosebacke för att bevaka det beramade mötet, rapporterade den 18 december till sin tidning: »Hr Palm borde ha kommit tidigare på året, han hade bort uppträda i det fria på LillJans; men då hade han måst tala gratis. Nu torde han få mycket svårt att här erhålla föredragslokal och 25öresskörden

¹⁹ SFS 1868: 22, s. 7 f.; Sveriges Rikes Lag, utg. W. Uppström, 1899 års uppl. (1899), s. 692, 698.

²⁰ Diar. 19/12 1881, CIaI, Äldre poliskammarens arkiv, SSA; Målslistor 19/12, 24/12 1881, AIIBI, ibid. Stockholms Dagblad 24/12 1881; Nya Pressen 27/12 1881. Annonsen i Stockholms Dagblad avslöjar inte, att Palm skulle tala vid folkmötet.

²¹ A. PALM, a.a. (1899), s. 7; dens., a.a. (1904), s. 39.

²² Målslistor 16/12, 19/12 1881, AIIBI, Äldre poliskammarens arkiv, SSA; redan 1863 hade ett strejkmöte hållits vid LillJans (se R. KARLBOM, Hungerupplopp och strejker 1793–1867 (1967), s. 205) och sommaren 1881 ägde under utearbetarstrejken möten rum på LillJans (se T. LINDBOM, Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidigaste historia 1872–1900 (1938), s. 45).

blir troligen nära missväxt.»²³ Möjligheten av ett utomhusmöte har m.a.o. legat i luften.

Tiden från LillJansmötet till ankomsten till Göteborg ägnas i Palm I en förhållandevis ringa uppmärksamhet. Det sägs i ett brev, skrivet efter mötet den 26 december, att 1.500 personer hade deltagit och att stämningen absolut hade varit för honom. De som uppträdde emot, blev »pipet ut». Hustrun får den 30 december veta, att Palm om två dagar skulle resa till Göteborg.²⁴

Palm III hävdar, att LillJansmötet tack vare tidningarna hade samlat över ett par tusen personer, bland dem dåvarande statsminister Arvid Posse. Dagens Nyheter skrev 1.000. Om föredraget meddelar Palm III endast, att han, så gott han kunde, sökte skildra orsakerna till arbetarrörelsen. I diskussionen efteråt uppträdde »flera av våra då kända liberala arbetareljus», bland vilka Palm III apostroferar Lars Olsson och skomakaren Eriksson, sedermera under ringrörelsen Smiths brännvinsprovare.

Palm berättar vidare i Julfacklan 1896 om det möte som träarbetarnas fackförening anordnade på Ladugårdslandsteatern mellan jul och nyår. Dr Nyström uppträdde där, och man beslöt att bilda ett arbetareförbund och utge en tidning. Palm lyckades bilda en kommitté på tio personer men den hade satt en sådan skräck i polisen, att man genom detektiver bevakade den. Till sist har det framkommit, att ett par personer i kommittén gav polisen underrättelser.²⁵

Palm IV taxerar de närvarande på LillJansmötet till minst 1.000 personer »enligt tidningarna». Uppgiften om Posse återkommer liksom bilden av mötet som en kraftmätning med de senare anhängarna av ringrörelsen. Ingen av dessa namnges

---

²³ Göteborgs-Posten 20/12 1881.

²⁴ Tiden 1929, s. 5.

²⁵ Julfacklan 1896, s. 6.

emellertid, och av föredraget och den följande debatten redovisas blott en stickreplik, som tydligen hade etsat sig in i Palms minne. Träarbetarnas möte refereras med sakupplysningar som i Palm III. Däremot saknas helt påståenden om polisens övervakning av agitationskommittén.²⁶

Palm V anknyter liksom i det tidigare avsnittet ofta verbalt till Palm IV, vars utsagor om publikfrekvensen och Arvid Posses närvaro vid LillJansmötet upprepas. En del andra framstående personer i samhället hade kommit tillstådes jämte honom, heter det nu. Man hade ju ett par månaders tid läst om den socialistiske skräddaren i Malmö, vadan man själv måste höra honom. Mötets förlopp skildras genom utförliga pressklipp från Nya Pressen och Skånska Aftonbladet.

Det betonas, såsom i Palm III–IV, att han nu fick ta de första nappatagen med liberalerna i huvudstaden. Bland dessa omtalas dock endast skomakaren Eriksson, som får betyget att ha varit »ganska begåvad och kanske kunnat bliva en hygglig karl ifall inte Smith fått hand om honom». Det var enligt denna version Eriksson, som frågade församlingen om »svenska folket ville tåla att en skrädare stack en nål i det». Palm hade dock tillfogat honom så många nålstygn, att han försattes ur stridbart skick.

Omarbetningen och suppleringen i Palm V har medfört, att dess kronologi är påtagligt förvirrad. De nytillkomna informationerna gäller på denna punkt polisspionerna inom agitationskommittén. Det skall ha rört sig om två litteratörer, varav den ene var finne och levde på att lämna notiser till tidningarna. De höll såväl pressen som polisen – och i synnerhet den sistnämnda – à jour med kommitténs arbete. Genom en fint, som Palm utförligt beskriver, hade de båda kunskaperna avslöjats.²⁷

Vi kan iakttaga, hur Palm lät LillJansmötets betydelse växa

---

²⁶ A. PALM, a.a. (1899), s. 8. Om ringrörelsen se bl.a. T. LINDBOM, a.a., s. 57 ff.

²⁷ A. PALM, a.a. (1904), s. 41 ff. Se även J. Lindgren, a.a., s. 191.

för varje relation han författade. I breven till hustrun rapporterade han inte om några prominenta åhörare, och det gjorde inte heller de samtida tidningsreferaten. Berättelserna 1896 och 1899 skänkte historisk dignitet åt händelsen, när de inrangerade Arvid Posse bland publiken, och i Palm V har denne fått sällskap av en del andra framstående personer, som under ett par månaders tid skulle ha läst om den socialistiske skraddaren i Malmö. Stockholmspressen började dock att syssla med Palms agitation först från ingången av december 1881.²⁸ Palms uppskattningar av åhörarnas antal varierar från minst tusen till över ett par tusen personer, och de ligger även nu högre än tidningarnas bedömningar.²⁹

Det förefaller även uppenbart, att Palm har förstorat de senare Smithanhängarnas insatser vid LillJansmötet. Tidningarnas bevakning vittnar snarare om en åhörarnas relativt oorganiserade nyfikenhet inför de idéer som Palm förfäktade. Intet av deras referat bekräftar t.ex., att den i Julfacklan 1896 omtalade Lars Olsson skulle ha yttrat sig under diskussionen. Palm måste likadant ha mints fel, då han tillskrev skomakaren Eriksson den citerade stickrepliken. Dagens Nyheter och Stockholms Dagblad, vilka har registrerat denna ögonblicksbild, säger båda, att inpasset härrörde från en anonym röst ur folkhavet – enligt den förra »en beskänkt person» – och att just Eriksson ingrep emot en sådan typ av argumentation.³⁰

Palms osäkerhet ifråga om tidpunkten för agitationskommitténs tillblivelse betingas möjligen av det faktum, att den verkar

---

²⁸ Notiser om Palms verksamhet har tidigast påträffats i Aftonbladet 27/12 1881; Dagens Nyheter 4/12 1881; Nya Dagligt Allehanda 9/12 1881; Nya Pressen 5/12 1881; Stockholms Dagblad 10/12 1881. Hjalmar Branting uttalar sig 1891, som om han skulle ha närvarit vid LillJans: »Några av oss minns måhända det första Lill-Jansmötet Palm höll 1881» (Social-Demokraten 28/12 1891).

²⁹ Nya Pressen 27/12 1881; Dagens Nyheter 27/12 1881; Stockholms Dagblad 27/12 1881; Nya Dagligt Allehanda 27/12 1881.

³⁰ Dagens Nyheter 27/12 1881; Stockholms Dagblad 27/12 1881.

att ha konstituerats i tiden mellan framträderna vid LillJans och på Ladugårdslandsteatern. Nya Pressen meddelade den 29 december, att en socialdemokratisk agitationskommitté på 12 – ej 10, som Palm III anger – personer hade bildats.³¹ Vad beträffar polisens intresse för kommittén, har John Lindgren betecknat Palms redogörelse som »en tämligen 'laved' historia».³² I vart fall återgav Malmötidningen Framåt, som visserligen var övervägande kritiskt inställd till Palms agitation, något senare denna episod på ett sätt, vilket klart motsäger framställningen i Palm V, och poliskammarens diarium saknar antydningar om en dylik övervakning.³³

Det är anmärkningsvärt, att ingen av Palms versioner berör hans besök på Nya Pressens redaktion den 29 december. Han berättade därvid enligt tidningens intervju sin historia och betecknade socialismen som det nya arbetarevangeliet. Han understöddes från början av bidrag från Köpenhamn och skall ej ha fördolt, att rörelsen leddes av osynliga makter, som representerade det stora internationella arbetareförbundet, vilket i fall av behov kunde förfoga över betydande hjälpkällor.³⁴

Palm hade även föreställts för en medarbetare i Nya Pressen – uppenbarligen A. F. Åkerberg – som grundligt hade studerat de sociala frågorna och på visst håll kunde anses som en äkta revolutionär. Båda hade stått i beröring med Hasenclever, Bebel m.fl. den tyska socialdemokratiens koryfärer. Åkerberg förordade vegetarianismen och ville anknyta socialismen till nykterhetssträvandena. Palm var ej för detta, då nykterhetssträvan-

---

³¹ Nya Pressen 29/12 1881; Dagens Nyheter 30/12 1881.

³² J. LINDGREN, a.a., s. 191.

³³ Framåt 31/1 1882. Om inställningen till Palm se *ibid.* 9/12 1881, 24/1, 7/2 1882. En korrespondent i Upsala (20/12 1881) hävdar, att Palm hade observerats av poliser vid sin ankomst till Stockholm.

³⁴ Nya Pressen 30/12 1881. Om mytbildningen kring den Första Internationalen se t.ex. J. BRAUNTHAL, *Geschichte der Internationale*, I (1961), s. 121 ff.; aktuella nedslag av dessa föreställningar även i Göteborgs-Posten 20/12 1881.

dena gällde något rent personligt men socialismen ett för alla gemensamt mål.³⁵

Vad beträffar sejouren i Göteborg, innefattar Palm I sex korrespondenser till hustrun.³⁶ Han fann stämningen där bäst i hela Sverige, men av upplysningar kring hans politiska verksamhet går det knappast att skala fram mer än att han hållit föredrag den 5 januari, 8 januari, 12 januari, 15 januari (ett »på landet» och ett »i Göteborg») samt vid ytterligare ett tillfälle. Det heter den 13 januari, att Palm tänkte fara från Göteborg den 17 januari. Hustrun fick dock den 19 januari höra, att han skulle hålla ett möte till, då minst 50 arbetare hade bett honom att vänta. Han lämnade Göteborg per båt den 24 januari och planerade på hemfärden ett möte i Helsingborg, om det gick att få lokal.³⁷

Palm förbigår också i Julfacklan 1896 tämligen summariskt vistelsen i Göteborg. Han höll en hel serie möten i en metodistkyrka i Pustervik. Det var fullt hus varje afton och livliga diskussioner. Då agitationskommittén i Malmö gjorde revolution mot honom, tvangs han i början av februari att bege sig hem.³⁸

Palm IV bekräftar, att det första mötet i Göteborg hölls på »Konsert Boulevard». Han hyrde sedan på fjorton dagar f.d. metodistkyrkan i Pustervik. Då polisen inte kunde komma åt honom på annat sätt, gav den order åt ägaren, att åtskilliga ändringar till betryggande av folkets säkerhet skulle vidtagas.

Lokalförändringarna gjorde, att Palm måste avbryta sina möten åtta dagar. Under tiden arbetade istället agitationskommittén

---

³⁵ Nya Pressen 30/12 1881. Åkerberg namnges ej, men kombinationen socialist, vegetarian, nykterist och medarbetare i Nya Pressen torde utesluta annan attribution. Om Åkerberg se Sv. m.o.kv., 8 (1955), s. 493; HJ. BRANTING, Tal och skrifter, X (1929), s. 69 ff.

³⁶ Tiden 1929, s. 6 f., 8 ff.

³⁷ Ibid., s. 7 f., 10 f.

³⁸ Julfacklan 1896, s. 6.

med högtryck. Många duster utkämpades med de liberala koryféerna och de av Palm och hans vänner föreslagna resolutionerna gick alltid igenom till stor grämlse för dessa. Malmökommitténs uppror framstår även i denna version som skälet till Palms uppbrott från Göteborg, men tidpunkten för avresan nämns inte.³⁹

Palm V kompletterar bilden av agitationen. Lokalen rymde cirka 400 personer. Kväll efter kväll hölls möte, oftast för överfulla hus. Ett antal av Palms motståndare namnges och karakteriseras. Skraddare C. M. Heurlin, pionjär för socialdemokratien i Göteborg, blir harangerad för sin insats på Palms sida. Ringteaterns i Wien brand hade varit den omständighet, som polisen begagnade sig av för att få mötena inställda. Dessa fortsattes, sedan de påbjudna ändringarna hade skett.

Palm V uppehåller sig ganska utförligt vid striden med godtemplarrörelsen. Heurlin, som tillhörde denna, fick påstötningar att inte befatta sig med socialismen. Då detta inte hjälpte, skall ledarna ha utställt en ukas, enligt vilken ingen ordensbroder finge ansluta sig till Palms anhängare. Dessa underlät å sin sida inte att påvisa, hur fientlig godtemplarrörelsen vore mot verkligt folkliga strävanden, som hade arbetarklassens frigörelse till sitt mål. Palm V citerar även hotelsebrev från vistelsen i Göteborg.⁴⁰

Palm överskattade liksom tidigare besöksfrekvensen vid sina framträdanden.⁴¹ Han är fortfarande ovillig att låta andra figurera som företrädare för den tidiga socialdemokratien. C. M. Heurlin omtalas först i Palm V.

Kronologien ter sig bitvis osäker. Palm höll inte möten kväll efter kväll i fjorton dagars tid på Brogatan 2 utan uppenbarligen

---

³⁹ A. PALM, a.a. (1899), s. 9. Se även K. BECKHOLMEN, Socialdemokratien i Göteborg 1882–1892 (1950), s. 14 ff.

⁴⁰ A. PALM, a.a. (1904), s. 50 ff.

⁴¹ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7/1, 9/1, 13/1 1882; Göteborgs-Posten 9/1 1882.

just dagarna 8, 12 och 15 januari. Efter uppehållet framträdde han endast en gång, den 22 januari. Agitationen avbröts i Göteborg redan den 22–24 januari och inte vid början av februari.⁴²

Upphållet i mötesaktiviteten mellan den 15 och den 22 januari förklaras av Palm I som ett resultat av arbetarnas intresse. Palm IV–V motiverar det däremot med ett camouflerat ingripande från polismyndigheterna.

Poliskammarens arkiv saknar veterligen alla handlingar, som skulle kunna bestyrka den sistnämnda hypotesen. Myndigheterna har redan vid mitten av december 1881, då Ringteaterns brand var mer aktuell, skärpt tillsynen över offentliga byggnader på grund av eldfaran men därvid har synbarligen inte den av Palm begagnade lokalen vid Pustervik blivit uppmärksammad.⁴³

Det är, särskilt mot bakgrunden av Palms berättelser om mottagandet i Stockholm, förvånande, att han ingenstades i sina memoarversioner berör det motstånd, som han under mötena i Göteborg erfor från ledningen för stadens Arbetareförening. I diskussionerna den 12 januari deltog dess ordförande, J. A. Hallgren. Han återkom vid meningsbytet den 15 januari och då uppträdde även en annan styrelseledamot, vicekonsul Kraak. Möjligen är den »exekutor» Ekman, vilken Palm V omtalar som deltagare i debatten, identisk med Arbetareföreningens sekreterare K. F. Ekman, men denne finns ej medtagen i tidningarnas referat.⁴⁴ Man påträffar bland de agerande vid de båda diskussionskvällarna den 12 och 15 januari även C. F. Samuelsson,

---

⁴² Annonser i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7/1, 11/1, 14/1, 21/1 1882; K. BECKHOLMEN, a.a., s. 24 f. Det kan noteras, att Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 20/1 1882 innehöll en blänkare om Malmökommitténs revolt mot Palm.

⁴³ Prot. 13/12, 19/12 1881, A I: 442, Göteborgs Poliskammarens arkiv, GLA; Göteborgs-Posten 16/12 1881.

⁴⁴ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 13/1, 16/1 1882; A. PALM, a.a. (1904), s. 50 f.; K. BECKHOLMEN, a.a., s. 21 ff.; Göteborgs Industri- och Adresskalender för år 1882 (1882), s. 63 f.

Arbetareföreningens ordförande 1877–1878, Aug. Törngren, dito 1883–1888, och Henrik Hedlund, dito 1889–1917.⁴⁵

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning hade i sitt referat av mötet den 5 januari hoppats, att Palm skulle få hyra Arbetareföreningens lokal. Hans hemställan avslogs dock av Arbetareföreningens styrelse – J. A. Hallgren och K. F. Ekman reserverade sig – då man inte ville visa sig »solidarisk med opraktiska tidsriktningar» och Palm »tydligt och offentligt uppgivit att han hitkommit för att driva socialistisk agitation».⁴⁶ Inte heller denna episod nämner Palm i någon av sina redogörelser.

Man letar också förgäves i memoarversionerna efter en redovisning av den taktiska tvehågsenhet rörande målsättningen för det tilltänkta arbetareförbundet, som otvivelaktigt även Palm hyste vid denna tid. Det saknar inte intresse att notera, hur Palm på denna punkt refererades av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning från mötet den 15 januari: »I Stockholm skulle förbundets styrelse vara och filialer verka överallt i landet. Det borde vara ett eget parti utan beröring med liberaler och konservativa. Han ville icke hava några socialistföreningar, det blir kongressens sak att avgöra, i vilken riktning partiet skulle gå.»⁴⁷ Då Palm halvannan månad senare gav ut Folkviljans provnummer, deklarerade han, som Z. Höglund har observerat i sin biografi över Hjalmar Branting, vid tidningens anmälan, att den skulle bli redigerad i »radikal frisinnad anda», men några rader längre ned sägs det också, att redigeringen skulle ske »i moderat socialdemokratisk anda».⁴⁸

⁴⁵ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 13/1, 16/1 1882; H. HEDLUND, Göteborgs Arbetareförening 1866–1909 (1909), s. 25, 91; Göteborgs Arbetareförening 1866–1966 (1966), s. 111 f., 115.

⁴⁶ Göteborgs Arbetareför. prot. 8/1 1882, Folkkrörelsernas arkiv i Göteborg; Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7/1 1882; H. HEDLUND, a.a., s. 24; Göteborgs Industri- och Adresskalender för år 1882, s. 63 f.

⁴⁷ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 16/1 1882.

⁴⁸ Folkviljan 4/3 1882; Z. HÖGLUND, Hjalmar Branting och hans livsgärning, I (1934), s. 66.

Man kan sålunda sammanfattningsvis konstatera, att Palms olika framställningar om den första agitationsresan är behäftade med talrika felaktigheter, vad beträffar kronologien och övriga yttre omständigheter. De måste utan tvivel även betecknas som tendentiösa, då det gäller att framhäva den egna insatsen som pionjär för socialdemokratien i Sverige och vid beskrivningen av polismyndigheternas och Stockholms Arbetareförenings inställning till honom. I dessa senare avseenden har förmodligen hans kommande upplevelser färgat av sig. Det är ifråga om antagonismen mot Stockholms Arbetareförening även tänkbart, att det bemötande, som Göteborgs Arbetareförening bestod honom, i minnet har överförs till att gälla besöket i Stockholm.

Det kan efter dessa erfarenheter inte vara tillrådligt att i samma utsträckning som hittills begagna Palms memoarer som en huvudkälla för skildringen av den svenska socialdemokratiens utveckling under 1880-talet. De måste i varje enskilt fall kompletteras och korrigeras av annat material, offentliga handlingar ur centrala och lokala arkiv, samtida brev, tidningsreferat etc.⁴⁹

2

Även tidningsreferaten utgör dock en komplicerad kategori av källor, som fordrar sin noggranna granskning före användandet. Denna förefaller desto mer angelägen som tidningarnas bevakning vanligen erbjuder den bästa möjligheten att följa den muntliga agitationen inom arbetarrörelsen. Svårigheten består likväl inte sällan i att man saknar varje form av stenogram, talarmanuskript e.d., vilka skulle kunna tjäna som facit åt de nästan alltid divergerande återgivandena i pressen.

---

⁴⁹ Allmänna synpunkter på memoarkritik ges bl.a. i G. ANDRÉN, *Memoarkritikens psykologiska problem* (Arkiv för psykologi och pedagogik 1923, s. 71 ff.) S. CARLSSON, *Gustaf IV Adolfs fall* (1944), s. 11 ff.; jfr omdömet hos T. NERMAN, a.a. (Tiden 1949, s. 251).

Denna osäkerhet om den muntliga agitationens innehåll har ibland lett till att man har föreställt sig mötesförkunnelsen som mer hämningslös och långtgående än propagandan i tidningar och broschyrer. G. Hilding Nordström hävdar således vid sin beskrivning av den konstituerande partikongressen 1889, att många agitatorers våldsamt hotfulla språk om kraftåtgärder hade väckt bekymmer även hos besinningsfulla socialdemokrater och drev fram en resolution i den s.k. våldsfrågan.⁵⁰ Herbert Tingsten skriver i Den svenska socialdemokratiens idéutveckling: »Sannolikt är, att den muntliga agitationen var mer revolutionärt färgad och överhuvud mera våldsam än den här givna, huvudsakligen på tidningsartiklar byggda framställningen ger vid handen.»⁵¹

Frågan är emellertid, om denna uppfattning verkligen i regel har fog för sig. Jämför man de stenogram, som överståhållareämbetet i Stockholm lät ta från vissa socialdemokratiska möten under förberedelsearbetet till den s.k. stora socialistlagen våren 1889,⁵² med referaten i partipressen, kan i vart fall en något annan bild framträda. Som illustration väljes en passus ur ett anförande av August Palm den 17 mars 1889:⁵³

Polisens stenogram:

»Vederbörande böra akta sig för att låta det gå därhän som det gick i Frankrike för 100 år sedan. Där motsatte sig de maktägande den rätt, som tillkom folket, vilket hade till följd, att *folket självt*

Social-Demokratens referat:

»Denna egoistiska politik (sc. »ökad värnplikt, brödtullar o.a.d.») har skapat ett allmänt missnöje i landet och för att förhindra en berättigad kritik äro förföljelserna mot dem, som hava

⁵⁰ G. H. NORDSTRÖM, Sveriges socialdemokratiska parti under genombrottsåren 1889-1894 (1938), s. 131 f.

⁵¹ H. TINGSTEN, Den svenska socialdemokratiens idéutveckling, II (1941), s. 20.

⁵² Kungl. Maj:ts prop. 1889, nr 44, s. 13.

⁵³ Social-Demokraten 23/3 1889; Ödmjuk promemoria till ... Justitiedepartementet ... den 13 maj 1889, afgifven af t.f. byråchefen för lagärenden (1889), s. 6.

tog sig rätt och gjorde de högsta styrande ett huvud kortare.

De borde akta sig att genom sina lagar driva det därhän, att folket självt stiftar sina lagar. Och jag vill söka stämpla denna politik och dessa lagar, som förbjuda arbetare att samlas, såsom vansinniga.»

mod att avslöja densamma nu igångsatta. En politik, vars ledande män icke rygga tillbaka för att träda folkets heligaste rättigheter under fötterna, är en *vansinnets politik*. Det var denna vansinnets politik, som för 100 år sedan fördes i Frankrike, och lika litet som följderna där uteblev, skola de göra det här.»

Man torde inte kunna komma ifrån att Social-Demokratens version innehåller ett revolutionshot, vilket i polisens stenogram blott framträder som en hypotes. Det som kallades »vansinnets politik» utgör i den förra varianten ett faktum, och dess följder ter sig lika säkra som händelserna i Frankrike 1789, medan den i stenogrammet endast representerar något, som de maktägande borde akta sig för. Social-Demokraten uttryckte också i ett annat sammanhang sin tillfredsställelse över dessa polisstenografer »i socialdemokratiens tjänst» och konstaterade, att deras upptagningar hade bestyrkt anförandenas juridiska ofarlighet, att de hade varit lagligen oåtkomliga.⁵⁴

Det finns vid närmare eftertanke flera omständigheter, som kan antyda, att det inte bara skulle vara en tillfällighet, att rapporteringen i tidningen visar sig en nyans skarpere i tonen än det autentiska talet. Redan det förhållandet att tryckfriheten garanterades av en grundlag men yttranderätten kunde beskäras genom förändringar i allmän lag, gjorde det lättare att åstadkomma en undantagslagstiftning i fråga om den senare. Motståndet mot en inskränkning av tryckfriheten måste rimligtvis förväntas ha blivit starkare i dåtidens riksdag än åtgärder mot den agitatoriska mötesverksamheten, vilken främst berörde de där ganska svagt representerade folkrörelserna.

⁵⁴ Social-Demokraten 1/6 1889. Se även A. PALM, a.a. (1904), s. 348 f.

Oscar II observerade denna problematik i sina memoarer, när han kommenterade tillkomsten av den s.k. stora socialistlagen. De ändringar av strafflagens kap. 10: 14, som regering och riksdag vidtog 1889, var enligt honom på intet sätt stränga och frihetsfientliga. Dessutom kom de att sakna sitt nödvändiga korollarium, eller en motsvarande ändring i tryckfrihetsförordningen, så att man nu väl kunde anklagas och dömas för offentligt i tal eller handskrift bland allmänheten spridda brottsliga läror eller uppmaningar till oroligheter, motstånd och missaktning m.m., men man samtidigt kunde strafflöst låta utkasta precis samma yttranden och uppmaningar i tusentals exemplar land och rike omkring. Den i tryckfrihetsförordningen genomdrivna straffskärpningen rörande uppmaning till våld på enskildas personer och egendom fann kungen ej tillräcklig.⁵⁵

Självfallet berättigar inte dessa olika iakttagelser till någon mer bestämd ståndpunkt rörande den muntliga agitationens karaktär, särskilt som denna inte direkt kan jämföras med t.ex. utredande tidningsartiklar. De torde dock utgöra ett memento mot att a priori betrakta mötespropagandan som mer extrem än de åsikter vilka den socialdemokratiska pressen förde till torgs.

Då det gäller de anföranden som August Palm höll under sin första agitationsresa, befinner vi oss i den lyckliga situationen att äga ett talarmanuskript från begynnelsen av hans mötesverksamhet i Sverige. Det återfanns i början av 1930-talet hos en av hans döttrar och har titeln »Hvad vil Sosial-Demokraterna?» På ett omslutande kuvert har Palm tidigast 1895 skrivit »först. talet i Sverige».⁵⁶ Då inte bara talet i Malmö den 6 november utan även det planerade på Mosebacke den 18 december och det på Concert du Boulevard i Göteborg den 5 januari annon-

⁵⁵ OSCAR II, *Mina Memoarer*, I (1960), s. 197.

⁵⁶ A. PALM, *Hvad vil Sosialdemokraterna?* (1932), s. 5f. Kuvertet är adresserat till Brunnsgatan, Stockholm, dit Palm flyttade hösten 1895 (K. PALM, a.a., s. III).

serades under denna rubrik,⁵⁷ torde det vara berättigat att se manuskriptet som en förlaga till Palms introduktionsmöten i samtliga dessa städer.

Det är dock tveksamt, om Palm ens vid föredraget i Malmö formligen har läst upp talet.⁵⁸ Han synes istället ha memorerat de viktigaste punkterna i manuskriptet och för övrigt litat till sin rutin som talare.⁵⁹

Palm hade redan före sitt framträdande i Stockholm blivit betygsatt i huvudstadspressen. Nya Pressen gav den mest välviljiga kommentaren: »Om också det nu i Malmö gjorda försöket ej skulle leda till det åsyftade resultatet, organiserandet av ett socialistiskt arbetareparti i Sverige, kan man dock vara förvissad om att denna rörelse förr eller senare, kanske ganska snart, skall komma hit på fullt allvar.»⁶⁰

Dagens Nyheter anknöt till den hösten 1881 mycket uppmärksammade striden kring Stockholms Arbetareinstitut: »Skräd-daren Palm skulle finna fältet väl berett för sig i Stockholm för närvarande, då genom presidenten Forssells uppträdande i fråga om arbetareinstitutet och stadsfullmäktiges lättskrämdhet arbetsklassen är starkt upprörd; men lyckligtvis är denna arbetsklass i det stora hela allt för klok att låta förmå sig att fästa mera avseenden vid socialistskrävlet än just så mycket som det kan förtjäna.»⁶¹

Nya Dagligt Allehanda utlät sig om en proklamation, som

⁵⁷ Skånska Aftonbladet 4/11 1881; Stockholms Dagblad 17/12 1881; Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 4/1 1882. I Uppsala annonserade Palm däremot under rubriken »Social-Demokratiskt Föredrag» (Uppsala-Posten 23/12 1881).

⁵⁸ Sydsvenska Dagbladet Snällposten 7/11 1881 uppger att föredraget var extemporerat.

⁵⁹ Om Palm som agitator i Tyskland och Danmark se T. NERMAN, a.a. (Tiden 1949, s. 168 ff., 242 ff.).

⁶⁰ Nya Pressen 7/12 1881.

⁶¹ Dagens Nyheter 4/12 1881. Om striden kring Arbetareinstitutet i Stockholm hösten 1881 se bl.a. S. LEANDER, Från Anton Nyström till Vi som vet mest (1965), s. 121 ff.

Palm hade fått antagen på ett möte i Malmö: »Illa skulle det imellertid vara beställt med folkupplysningen i vårt land, om ett slikt aktstycke komme att giva uppslaget till en allmän arbetarerörelse hos oss.»⁶² Stockholms Dagblad och Aftonbladet avstod från direkta uttalanden, men tonen i Aftonbladets referat från LillJansmötet var starkt negativ.⁶³

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning fann Palm värd att bemötas med aktning och kunde, ehuru inte socialistisk, till stora delar instämma i hans beskrivning av den svenske arbetarens ställning. Göteborgs-Posten behandlade honom däremot raljant och negativt, Förposten nästan enbart negativt.⁶⁴

Tidningarnas redovisningar av Palms föredrag visar sig också kunna indelas i två typer, dels refererande dels polemiska. De senare representeras av Aftonbladet, Göteborgs-Posten och Förposten.⁶⁵ De har en avsevärt kortare presentation av Palms tal än den övriga pressen, och de skiljer inte reproduktion och kommentarer åt. Aftonbladets notis om mötet på LillJans utgör ett renodlat exempel på denna tendens:

»... E. (sc. skomakare Eriksson) ... lämnade ... åter ordet till Palm, som i ett längre föredrag redogjorde för socialismens idé så, som han lidelsefullt och fragmentariskt tycktes ha uppfattat den. Att glåpord, krystade kvickheter och orättvisa beskyllningar mot arbetsgivarne illustrerade svadan behöver väl knappast nämnas. Socialismens fiender förklarades av mästern Palm »vara så dumma, att man kunde öppna dörrar med dem».

Palms talarmanuskript har i en bilaga ställts mot Nya Pressens, Stockholms Dagblads och Dagens Nyheters återgivning av hans anförande vid LillJans. De fyra versionerna framstår som i

⁶² Nya Dagligt Allehanda 9/12 1881.

⁶³ Se t.ex. Aftonbladet 27/12 1881, Stockholms Dagblad 27/12, 31/12 1881.

⁶⁴ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7/1, 13/1 1882; Göteborgs-Posten 7/1 1882; Förposten 31/12 1881, 7/1, 14/1 1882.

⁶⁵ Aftonbladet 27/12 1881; Göteborgs-Posten 7/1 1882; Förposten 14/1 1882.

stort sett väl samspelta, men det förefaller obestridligt, att de båda förstnämnda avisorna trognare följer det autentiska anförandet. Därom vittnar såväl det mustiga uttalandet i avsnittet om socialisterna och fosterlandskärleken, vilket Dagens Nyheter saknar, som referatens avslutning. Man kan även notera, att Palm ganska nära har följt den skrivna mallen men tillåtit sig vissa improvisationer.

Det ter sig uppenbart, att Handelstidningens version från Palms framträdande på Concert du Boulevard den 5 januari 1882 står talarmanuskriptet närmare än någon av Stockholms-tidningarnas från LillJansmötet.⁶⁶ Den i långa stycken verbala överensställningen beror rimligtvis på att vederbörande reporter från Handelstidningen endera har stenograferat eller att han har haft tillgång till manuskriptets text. För det förra alternativet talar avgjort bl.a. det förhållandet, att Handelstidningen, liksom Nya Pressen och Stockholms Dagblad, innefattar passager, t.ex. den om Bismarck och den tyska socialdemokratien, som – fastän av något olika utformning i Stockholms- och Göteborgsvarianterna – saknar motsvarighet i Palms manuskript.

Den mer generella slutsats, som kan dragas av de granskade pressreferaten från Palms tal, torde således vara, att det synbarligen existerade en viss korrelation mellan tidningarnas attityd till Palm och deras benägenhet att riktigt informera om innehållet i hans agitation. Det krävs självfallet förnyade undersökningar för att utröna, i vad mån denna tendens är till finnas i andra situationer. Man får också taga med i beräkningen, att dessa kan kompliceras, när socialdemokratien sedermera erhöll en egen press med en deciderat positiv bevakning. Observationen bör dock kunna tjäna som en plausibel hypotes vid den fortsatta bedömningen av socialdemokraternas och andra folkrörelser muntliga förkunnelse.

---

⁶⁶ Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7/1 1882.

*Bilaga**Palms föredragsmanuskript*

»... Sosial Demokratiets motståndare ... säger blant annat at vi vil dela, at vi icke vil respektera egenomsrätten, at vi vil uphäva äkten-skapet och införa den fria kärlek, at vi förnekar Fäderneslandskärleken, at vi vil hava al Relion bort osv. ...»

»... när det säges at S.D. vil dela så menas der naturligtvis ej at alt skulle delas. Jorden kunde det jo bättre gå at styka ut men der er jo mycket annat som skulle delas til eksempel Jernvägarna, hur skulle man bära sig åt dermed? en ville jo så få en Jernbane skena at löpa med, en annan et stykke af Lokomotivet, en tredje et Hjul, en fjärde en dör, och så vidare men er hvar förnuftig menniska kan jo väl nog inse at det intet kunde låta sig göra ... nej mina Herrer ... det är endast en stor och rysligt dum lögn som S.D. motståndare har påljuget S.D. SD vil intet dela men di vil förbjuda Stormännen Kapitalisterna at dela och Kapitalisterna de dela dageligen med sina arbetare när de intet gjorde det så kunde dessa kolosala förmögenheter inte samlas på enkelta händer ...»

»... men arbetaren hur går det honom ... jo en tid kämpar han en hård kamp med nöden och til sist bliver han kastat på fatighuset lika som man kastar et gammalt skräp i en krok ... SocD. vil at arbetarna skal hava alt överskottet av sit men det får de intet förän den fria Kunkurense bliver afskaffet ...»

Nya Pressen 27/12 1881

»Palm ... upptog till vederläggning några av de beskyllningar som framstälts mot socialismen. Den vanligaste beskyllningen är att socialisterna vilja dela kapitalet. Något så orimligt och ändamålslost ha socialisterna aldrig tänkt på eller åsyftat. De vilja tvärtom upphäva den delning, som nu försiggår och som består däruti, att kapitalisten delar med arbetaren på sådant sätt, att den förre får hela överskottet av arbetets värde. Denna delning vilja socialisterna upphäva genom att låta staten övertaga den roll som arbetsgivaren nu har. Början därtill är redan gjord. Staten ombesörjer ju post-, telegraf- och järnvägsväsendet.

Detta kan utsträckas längre. Lika väl som staten är vår brevbärare, bör den även kunna bliva vår snickare, skraddare och skomakare.

Man beskyller socialisterna för att vilja upphäva äktenskapet. Denna beskyllning är en lögn. Det är stormännen som faktiskt upphäva äktenskapet. De hava vanligen jämte sin lagliga hustru även en extra hustru. Socialisterna vilja ha äktenskapet byggt på dess naturliga, dess sanna grundval, den ömsesidiga kärleken och aktningen. Där denna ömsesidiga kärlek eller aktning ej mera finnes skall ej heller något äktenskap finnas.

Man säger, att socialisterna icke ha någon fosterlandskärlek. Detta är en lögn. Tvärtom vi socialister (jag är socialist ända till fingerspetsarna,

Stockholms Dagblad 27/12 1881

»Bland alla de stora frågor, som för närvarande stå på dagordningen, finns ingen, som trängt så i förgrunden som arbetarefrågan och inga som tagit denna fråga på ett riktigt sätt om hand, utom socialdemokraterna. Jag begagnar mig därför av tillfället för att gendriva de osanningar, som yttrats och blivit spridda om detta parti. Den första tillvitelsen, som gjorts detta parti är den, att det skulle vilja dela mellan medborgarna all förmögenhet inom samhället. Detta är fullkomligt falskt, socialismen vill endast att staten själv skall övertaga produktionen, som nu ligger ensam i några få privata kapitalisters hand och drives till fromma uteslutande för desse, vilka eljest vore tvungna att till arbetarna återlämna det överskott av arbetsförtjänst, som nu stannar i deras fickor. Man har vidare förebrått socialisterna att de vilja upplösa äktenskapet. Denna beskyllning förefaller rent av komisk, då det ju både är känt och erkänt, att just inga äro så varma anhängare av den fria kärleken som de s.k. »stormännen». Nej, socialismen vill endast att äktenskapet skall uteslutande vila på grunden av ömsesidig kärlek och aktning, men att då denna grund sviker detsamma också må kunna upplösas. Ävenledes säger man att socialismen skulle utplåna kärleken till fäderneslandet. Tvärtom vi socialister (jag är socialdemokrat in i fingerspetsarna, oaktat jag varken bär revolver eller dyna-

Dagens Nyheter 27/12 1881

». . . Palm . . . ville upptaga till vederläggning några av de osanningar vilka utspritts om socialismen. Man hade sagt att socialismen ville dela kapitalet. Det vore den största lögn som kunde uttalas. Det vore tvärtom arbetsgivarna som delade kapitalet och delade det så, att det bleve intet över för arbetarne. Vad socialisterna ville, vore att staten genom lag så ordnade arbetet att överskottet av dess värde tillföлле arbetarna. Staten hade redan om händer post- och telegrafväsendet samt järnvägarne. Den kunde lika väl vara vår skraddare, vår snickare och vår skomakare.

Man hade sagt att socialisterna ville upphäva äktenskapet. Funnes det väl någon som övade »den fria kärleken» mera än stormännen, vilka vid sidan av sin lagliga hustru i de flesta fall hade en mätress? Och dessa voro just de från vilka den beskyllningen utgått mot socialisterna. De senare ville tvärtom att äktenskapet skulle bygga på ingen annan grund än kärleken. När kärlek ej längre funnes makarne emellan borde dessa skiljas åt; det var vad socialisterna ville ifråga om äktenskapet.

Slutligen hade sagts att socialisterne ej älskade sitt fosterland. Även det var en grov osanning. De älskade varmt sitt fosterland men över kärleken till detta satte de kärleken till hela världen. Den nationalkärlek, varom så mycket talades, avsåge ytterst endast att elda den ena natio-

Palms föredragsmanuskript

»der säges för det andra at vi intet vil respektera eganderätten... vi S.D. vil fuldt ut respektera egenderätten men när egenderätten er til hindring för meniskohetens för industriens och för Statens intellektuelle och økonomiske framgång, ja så vil vi hava den bortskaffat ... så säges der om os S.D. at vi vil uphæva æktenskapet och införa den fria kärlek, ja det är också en af Storborgarnas och dens præses lögner om os ... är det intet Storborgarna der håller dammer i staden mon tro ... når Storborgaren ... kommer him, ja så har han *sinne* sit eget sovekammare *egna rum som han kan bruka* ... arbejderen ... er henvist til at dela ... rum och säng med sin hustru, så det bliver en stor skildnad om de lever godt tilsammen gör de intet det ja så vil det jo for dem sjelv bliva et helvete och barnen ... bliva moralisk fördärvade. Nej S.D. vil intet avskaffa æktenskapet men de vilja at det skal kunna uphöra hurtigare än det nu är tilfallet ...»

»... Så säges der om oss S.D. at vi vi ingen Fäderneslandskärlek har, ja at S.D. er internationale er fulkomligt sant men at de förnekar Fäderneslandskärleken er intet sant men vi sätter Kärleken til hela världen över Kärleken till Fäderneslandet, Historien visar jo också at Nationaliteten har framkalt N.H. og N.H. har splittet folkene åt»

»... Så säges der om oss S.D. at vi ingen religion vil hava at vi er fritän-

Nya Pressen 27/12 1881

ehuru jag varken bär på mig revolver eller dynamit) ha lika mycken kärlek till vårt fädernesland som någon annan. Men vi sätta det gemensamma fäderneslandet, världen, mänskligheten, högre än det särskilda. Vi äro ej anhängare av den fosterlandskärlek som föder nationalhat, och som sätter furstarne i stånd att uppväcka krig folken emellan för att få tillfälle att förtrycka sina undersåtar och stödja sina vacklande troner.

Man anklagar socialisterna för att vara gudsförnekare och fritänkare. Talaren ville ej förneka, att det finns socialister som äro det. Men han måste på det bestämdaste förneka, att detta är någonting som hör till socialismen. Socialisterna vilja att religionen skall uteslutande vara en hjärtats angelägenhet därför vilja de skilja kyrkan och staten.

Man säger, att socialismen är en konstgjord, av agitationer framkallad rörelse. Detta vederlägges bäst därav, att i Tyskland trots agitationens undertryckande genom den Bismarckska socialistlagen, socialdemokraterna äro så starka, att de i den nuvarande riksdagen vunnit fyra platser mera än i den föregående. Socialismen är en kulturrörelse, och det är därför lika omöjligt att undertrycka den som det var att undertrycka kristendomen. Man säger, att här i Sverige icke finnes någon jordmån för socialismen. Huru enfaldigt! Först där ingen fattigdom, intet elände, ingen förtvivlan finnes, skall det icke mera finnas

Stockholms Dagblad 27/12 1881

mit på mig) älska vårt fosterland lika högt som någon annan, men över denna kärlek sätta vi kärlek till mänskligheten, till alla våra bröder. Den nationalkärlek, som skall ovillkorligen övergå till nationalhat och vilken furstarna begagnat för att uppväcka krig emellan folken och dy-medelst erhålla tillfälle att förtrycka sina undersåtar och stödja sina vacklande troner, den fosterlandskärleken erkänna vi icke. Den svåraste beskyllningen som man utslungat mot oss, är emellertid den, att vi skulle vara fritänkare och gudsförnekare. Och dock vilja vi, som anse att religionen uteslutande är en hjärtats angelägenhet, ingenting annat än att skilja staten och kyrkan åt! – Detta oaktat vill man påstå, att socialismen icke är något annat än en av agitatorer frambragt rörelse, något som väl dock torde kunna vederläggas därav, att i Tyskland trots Bismarcks socialistlagar likväl åtskilliga socialdemokrater kunnat erövrå plats i riksförsamlingen. Socialismen är en stor kulturrörelse lika omöjlig att hämma i sitt lopp som kristendomen var på sin tid. Man har i våra s.k. stora tidningar påstått att i Sverige jordmånen icke vore beredd för denna rörelse och att den här icke skulle vinna något gehör. Hur enfaldigt! Först då fattigdom, elände och förtyvlan icke mer finns till, först då skall socialismen försvinna, men då hava också socialisterna vunnit seger. Jag får därför innerligt uppmana ar-

Dagens Nyheter 27/12 1881

nen till krig mot den andra. Och väl kunde man vara berättigad att utropa: bort med den nationalkärlek som föder endast nationalhat! Vi äro ej födde att hata, vi skola söka bringa jordens alla nationer till ett enda helt.

Socialisterna vilja ha bort religionen, säger man. Vi säga: må var och en tro, vad han vill. Religionen är en hjärtesak och får ej stöddas eller förföljas av staten. Stat och kyrka böra skiljas åt.

Det påstås att socialismen är en konstlad rörelse som framkallats av agitatorer och som därför skall upphöra, när agitatorerna bringas till tystnad. Nej, socialismen skall bestå så länge nöd och elände finnas; när de upphört, då försvinner socialismen, då har den fyllt sitt mål.

Någon frågade: Hur skall socialismen vinna sitt mål?

Hr Palm svarade: Detta skall ske genom en vidgad upplysning och genom allmän valrätt. Socialismen vill gå fram på lagliga vägar och utan hjälp av våldsamma medel.»

Palms föredragsmanuskript

kare och Gudsförnekare o.s.v. ... vi S.D. vil intet Relionen til livs; men vi vil at Relionen skal vara det den er nemlig en Hjertesak, ... vi vil intet hava våra barn uplärda i Relion i skolan utan det bliver en hvars egen sak at lära deras barn hvad relion de önskar, kort sakt vi vil at Kyrka och stat skal skiljas åt ... vi vil intet ... se så många feta och förättna Präster där lever stort på statens och vår bekostning och som i regeln har gort Relionen från sin sida til et matfråga ...»

»... S.D. huvudgrundsättning kan med få ord sammanfattas i detta nemlig Arbetets ökonomiska ordning af Staten ... ty staten har en annan förpliktelse en som Ferdinand Lassalle har sakt, at vara »Natvåktare för kapitalisternas Pengapåsar» först när Staten sätter sig som uppgåve at beskyta arbetet som så länge har varit prisgivet i kapitalens våld kan arbetaren komma til sin rät. Ja jag vet väl at där säges at den sosialistiska rörelse är en af Agitatörer kunstig frambrakt rörelse men nej, Socialismen är en Folkerörelse ...»

»... men eder plikt arbetare ... er det at sluta eder samman och för sakt stifta föreningar ... i nästa föredrag vil jag närmare påvisa vad väg Arbetarna bör gå ...

1. sluta sig samman och bilda föreningar –
2. vid alla lägenheter deltaga i det Politiska lif –
3. se at få upprättat arbetare blade –
4. Kraftigt agitera för både i tale och skrift få almän valrätt infört.»

Nya Pressen 27/12 1881

någon socialism; men då har också socialismen utfört sitt verk.

Talaren uppmanade därför arbetarne och ville göra det till en riktig hjertesak för dem att taga reda på socialismen och ansluta sig till den samma. Samma uppmaning ställde han även till dem som genom större bildning och lyckligare samhällsställning stå över arbetarne.»

Stockholms Dagblad 27/12 1881

betarna att till följd av sin egen usla ställning ansluta sig till densamma och dessutom ställa samma upprop till dem som genom högre bildning och lyckligare omständigheter stå över desse.»

Summary

In Sweden agitation for the creation of a Social-Democratic labour movement began in 1881. Its pioneer was August Palm, a tailor from Skåne, who had, since 1871, been an active member of Social-Democratic organizations in Germany and Denmark. The article deals with Palm's first agitation trip to Stockholm, Uppsala, and Gothenburg in 1881-1882.

Palm has described the events during this journey as well in contemporary letters to his wife and reports to the Danish journal *Social-Demokraten* as in later memoirs. The author compares Palm's versions with other available sources, especially articles in the Swedish newspapers and police reports. He concludes that Palm's relations contain several errors, and that Palm emphasizes his achievement.

The latter part of the article discusses the difficulties to determine the contents of oral agitation. Palm has left a speech manuscript from this time. The author gives parallel printings of this manuscript and newspapers reports from an open air meeting at LillJans, outside Stockholm, on the 26th of December, 1881. It is evident that there exists a rather clear, positive correlation between the attitude of the different newspapers towards Palm and their willingness to reproduce his agitation authentically.